

ЗАМАХ НА ЗЛОЧИН: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Проблема замаху на злочин належить до найбільш актуальних у кримінальному праві, слідчій та судовій практиці, оскільки від її розв'язання залежить визначення кола злочинних дій, їх правильна кваліфікація та призначення покарання за вчинення замаху на злочин.

Незважаючи на те, що за останні десятиліття відбулося удосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність і здійснено ряд досліджень з питань незакінченого злочину та замаху на злочин, зокрема в теорії та на практиці сьогодні існують протиріччя щодо актуальних питань даного інституту кримінального права.

Ключові слова: замах на злочин, стадії вчинення злочину, незакінчений злочин.

Постановка проблеми. Умисна злочинна діяльність – один із видів свідомої, цілеспрямованої діяльності людини, яка складається з певних етапів. У кримінальному праві психічний етап стосовно умисних злочинів називається формуванням умислу: виникнення у людини певного наміру, постановка конкретної мети. Цей внутрішній психічний стан не проявляється у поведінці особи і перебуває поза кримінально-правовим регулюванням. Здійснюючи задумане, людина спочатку виконує підготовчі дії, а потім переходить до вчинення діяння і досягнення певної мети. Якщо діяння завершено і мета досягнута, то мова йде про закінчений злочин. Якщо ж діяння не завершено через причини, які не залежать від волі винного, необхідно встановити і юридично оцінити етап (стадію), на якому злочинна діяльність була перервана.

Визначаючи склад злочину як підставу кримінальної відповідальності (ст.2 КК України), законодавець має на увазі закінчений, тобто завершений злочин. Це стосується і всіх редакцій диспозицій статей Особливої частини Кримінального кодексу України. Однак у житті нерідко трапляється, що через певні причини задуманий особою злочин реалізується не до кінця. Тому для суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом, становлять небезпеку не лише закінчені, тобто цілком виконані чи доведені до кінця злочини, але й такі умисні дії, що створюють умови для подальшого вчинення злочину, а також безпосередньо спрямовані на вчинення злочину, але які не призвели до його закінчення через причини, що не залежали від волі винного.

Ступінь наукової розробки проблеми. Актуальність даної теми підтверджує і ступінь її наукової розробки. Питанням, пов'язаним з особливостями призначення покарання за вчинення

замаху на злочин, присвячено чимало праць, серед яких можна назвати праці таких учених-криміналістів, як: О.А. Герцензона, М.В. Гриня, М.Д. Дурманова, В.Д. Іванова, В.А.Клименка, Н.Ф. Кузнєцової, А.П. Козлова, П.С.Матишевського, М.І.Мельника, Г.В. Назаренко, А.А.Піонтковського, М.П. Редіна, А.І. Сітнікової, М.С.Таганцева, І.С. Тишкевича, В.П. Тихого, А.Н.Траїніна, М.Д.Шаргородського, М.І.Хавронюка, А.В. Шевчука та інших. Водночас зазначимо, що питання про поняття замаху на злочин на сьогодні або не досліджуються або досліджуються лише фрагментарно. Однак це не означає, що в такому дослідженні немає потреби, а навпаки, доводить необхідність у його детальному вивченні.

Мета статті полягає у дослідженні й аналізі змісту поняття «замах на злочин».

Виклад основного матеріалу. КК України визнає злочинними та караними три стадії вчинення злочину: 1) готування до злочину (ст.14 КК); 2) замах на злочин (ст.15 КК); 3) закінчений злочин (ч.1 ст.13 КК). Перші дві стадії – готування до злочину та замах на злочин – носять назву «незакінчений злочин» і є його видами [12, с.7].

Відповідно до ч.1 ст.15 КК України, замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом дії (бездіяльності), безпосередньо спрямованої на вчинення злочину, якщо злочин не доведено до кінця з причин, які не залежать від волі винного.

Будучи в цілому традиційним, наведене вище визначення замаху на злочин порівняно з таким визначенням, яке давав КК 1960 р., містить дві новели. По перше, на законодавчому рівні закріплено, що стадія замаху можлива лише у злочинах з прямим умислом. По друге, шляхом використання терміна «діяння» уточнено, що замах на злочин може набувати вигляду як дій,

так і бездіяльності (наприклад, мати не годує новонародженого, бажаючи його смерті).

Завдяки двом указаним новелам закріплене у нашому Кримінальному кодексі визначення замаху на злочин у кращий бік відрізняється від дефініції, наведеної у ст.25 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, згідно з якою замахом на злочин визнається дія, яка становить собою значний крок у вчиненні злочину, який виявляється незавершеним через обставини, що не залежать від намірів особи.

Юридичне поняття замаху на злочин – це «комплексний» образ, у якому акумулюються ознаки, що визначаються законодавством і, які мають тенденцію змінюватися залежно від кримінальної політики з прийняттям кожного нового кримінального кодексу (на основі проведеного історичного аналізу норми).

У широкому розумінні слова замахом на злочин можна вважати будь-яку дію, спрямовану на вчинення злочину, але яка не закінчена.

Визначення замаху, - обґрунтовано писав І.С. Тишкевич, передбачає певні труднощі» [8, с.8]. А ще раніше О.А. Герцензон зазначав, що «найбільші труднощі в розмежуванні стадій вчинення злочину містяться у визначенні замаху». І.С. Тишкевич стверджував: «такі труднощі пояснюються тим, що поняття замаху охоплює різні за своїм характером дії, які безпосередньо спрямовані на вчинення злочину і які не досягають стадії закінченого злочину з причин, які не залежать від волі винного» [1, с.352].

Не погоджуючись з даним положенням, М.П. Редін вважає, що труднощі з приводу визначення поняття замаху пояснюються такими причинами. По-перше, при визначенні поняття замаху на злочин необхідно виходити з діалектичної єдності стадій реалізації злочинного умислу (стадії створення умов і стадії виконання злочину). Тому при визначенні поняття замаху на злочин необхідно включати першу стадію реалізації злочинного умислу – стадію умисного створення умов для вчинення злочину. По-друге, необхідно ширше тлумачити поняття «умисні дії (бездіяльність), які безпосередньо спрямовані на вчинення злочину» [7, с.57].

У юридичній літературі замахом на злочин визнаються «виконання складу злочину» [6, с.368], «виконання об'єктивної сторони посягання» [10, с.310], «вчинення дій (бездіяльності), які утворюють об'єктивну сторону злочину» [9, с.215], або «виконання дій, які безпосередньо спрямовані на вчинення злочину» [11, с.117]. Американський учений Дж. Флетчер вважає, що замах

впливає з поняття закінченого злочину і є похідним від нього [13, с.442]. Даний погляд підтримує і А.В. Наумов, який під замахом на конкретний злочин розуміє «незакінчений різновид».

Теоретик англійського права Е. Дженкс під замахом на злочин розуміє «виражений у діях умисел особи» [3, с.146], не розмежовуючи при цьому готування до злочину від замаху на злочин.

Серед учених-криміналістів законодавче визначення поняття замаху на злочин не отримало однозначного тлумачення. Так, В.Д. Іванов розглядає замах на злочин, як «умисні дії (бездіяльність), які безпосередньо спрямовані на вчинення злочину» [4, с.6]. М.В. Гринь під замахом на злочин розуміє «діяльність, яка спрямована на вчинення злочину, але переривається через обставини, які не залежать від волі особи» [2, с.11].

А.П. Козлова найбільш вдалим вважає таке поняття замаху: «вчинення злочину від його початку до часткового настання суспільно-небезпечних наслідків» [5, с.267]. Саме така дефініція, як зазначає автор, дозволить: по-перше, виключити із поняття замаху термін «вчинення злочину», який має невизначений характер; по-друге, розмежувати замах від готування завдяки терміну «виконання злочину»; по-третє, продемонструвати, що термін «виконання» охоплює як дію, так і бездіяльність; по-четверте, терміном «виконання злочину» більш тісно «прив'язати» незакінчений злочин до співучасті через співвиконавця і з законодавчим визначенням суб'єкта злочину; по-п'яте, визначити етапи вчинення злочину, на яких можливий замах; по-шосте, розробити поняття «початок виконання злочину», яке не менш важливе, ніж поняття «закінчений злочин», однак малодосліджене наукою кримінального права [5, с.276].

М.П. Редін визначає замах як «умисне створення умов для вчинення злочину, пов'язаного із діями (бездіяльністю), які безпосередньо спрямовані на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця через причини, які не залежать від волі особи» [7, с.128]. На думку М.П. Редіна, основною ознакою замаху є «умисне створення умов для вчинення злочину», оскільки дана ознака властива природі замаху і відповідає сутності злочинів залежно від ступеня їх завершеності. Критикуючи дане визначення, А.П. Козлов, зазначає, що «не варто включати в поняття замаху створення умов...», оскільки: по-перше, не завжди підготовчі дії передують замаху на злочин; по-друге, як у теорії кримінального права, так і судовій практиці визначено, що кожна наступна стадія вчинення злочину поглинає поперед-

ню, яка не має самостійного значення і не впливає на кваліфікацію [5, с.266].

У підручниках з кримінального права України замах на злочин визначають як: «вчинення особою з прямим умислом діяння (бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі» [11, с.92].

Для всіх вищеперерахованих визначень спільним є те, що замах на злочин – це початок безпосереднього вчинення злочину, самостійний етап його виконання. Іншими словами, це незавершена дія чи бездіяльність, яка не потягнула бажаних для винного наслідків. Коротко можна сказати, що замах – це розпочатий, але незакінчений злочин [16, с.92].

Висновки. Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що в сучасній кримінальній науці визначення поняття замаху на злочин – досить дискусійне й актуальне питання.

Замах на злочин – це вчинення особою умисного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України як злочин, якщо при цьому воно не було доведено до кінця через причини, які не залежать від волі винного.

Список літератури

1. Герцензон А.А. Уголовное право: Общая часть / А.А. Герцензон. – М.: РИО ВЮА, 1948. – 496 с.
2. Гринь М.В. Неоконченное преступление: автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук. / М.В. Гринь. – Краснодар, 2003. – 20 с.
3. Дженкс Э. Английское право / Э. Дженкс. – М., 1947. – 334 с.

4. Иванов В.Д. Ответственность за покушение на совершение преступления по советскому уголовному праву: автореф. диссер. на соискание ученой степени канд. юрид. / В.Д. Иванов. – М., 1968. – 16 с.

5. Козлов А.П. Учение о стадиях преступления / А.П. Козлов. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 353 с.

6. Курс уголовного права. Часть Общая. В 2 т. Т.1.-М., 1999. – 656 с.

7. Редин М. Понятие покушения на преступление в российском праве / М. Редин // Уголовное право. – 2002. - №2 (апрель-июнь). – С.57-60.

8. Тишкевич И.С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву / И.С. Тишкевич. – М., 1958. – 260 с.

9. Уголовное право России. В 2 т. Т.1. – М., 1998. – 516 с.

10. Уголовное право Российской Федерации: Учебник / Отв. ред. В.П. Кашепов. – М.: Былина, 1999. – 559 с.

11. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части / под ред. Е.Л. Стрельцова. – Х.: Одиссей, 2002. – 672 с.

12. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / под редакцией Ю.А. Карамзина и Е.Л. Стрельцова. – Х.: Одиссей, 2001. – 960 с.

13. Флетчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права / Флетчер Дж., Наумов А.В. – М.: Юрист, 1998. – 512 с.

14. Чебишев-Дмитриев А. О покушение / А. Чебишев-Дмитриев. – СПб., 1866. – 153 с.

15. Шаргородский М.Д. Вопросы общей части уголовного права / М.Д. Шаргородский. – Ленинград: Издательство ЛГУ. – 1955. – 126 с.

16. Шевчук А.В. Замах на злочин та його ознаки / А.В. Шевчук // Науковий Вісник Чернівецького національного університету. Серія Правознавство. – 2001. Випуск 105 – С.92-95.

Стаття надійшла до редколегії 1 вересня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії С.І. Нежурбідію.

М.Д. Dyakur

ATTEMPT AT THE CRIME: CONCEPT AND NATURE

Summary

The problem attempted crime is one of the most important in criminal law, investigative and judicial practice, because of its solution depends on definition of criminal acts, their proper qualification and punishment for committing an attempted crime.

Despite the fact that over the past decade was the improvement of current legislation on criminal responsibility and made a number of studies on incomplete crime and attempted crime in particular, in theory and in practice today, there may be differences of opinion on current issues of the Institute of Criminal Law.

Key words: stage of the crime, an incomplete crime, preparation of a crime, attempted crime, the completed crime.

М.Д. Дякур

ПОКУШЕНИЕ НА ПРЕСТУПЛЕНИЕ: ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ

Аннотация

Проблема покушения на преступление принадлежит к наиболее актуальной в уголовном праве, следственной и судебной практике, поскольку от ее решения зависит определение круга преступных действий, их правильная квалификация и назначения наказания за совершение покушения на преступление.

Несмотря на то, что за последние десятилетия состоялось усовершенствование действующего законодательства об уголовной ответственности и осуществлен ряд исследований по вопросам неоконченного преступления и покушения на преступление в частности, в теории и на практике сегодня существует расхождение мыслей относительно актуальных вопросов данного института уголовного права.

Ключевые слова: покушение на преступление, стадии совершения преступления, неоконченное преступление.